

ГЛАСНЕ СПРИЯННЯ ГРОМАДЯН ПІДРОЗДІЛАМ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ МВС УКРАЇНИ У ПРОТИДІІ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ШЕНДРИК Владислав Володимирович - доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник кафедри оперативно-розшукової діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ

КОЛІНКО Ігор Олександрович - здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.85

У статті комплексно розглянуті поняття, ознаки та особливості гласного сприяння громадян підрозділам внутрішньої безпеки МВС України у протидії злочинам у сфері службової діяльності, науково обґрунтована необхідність використання цих можливостей підрозділами внутрішньої безпеки для протидії вказаній злочинності, надані відповідні науково-практичні рекомендації.

Ключові слова: злочини у сфері службової діяльності, оперативно-розшукова діяльність, сприяння оперативним підрозділам, підрозділи внутрішньої безпеки.

Постановка проблеми

Одним з нагальних завдань підрозділів внутрішньої безпеки МВС України (далі – підрозділів ВБ) у протидії злочинам у сфері службової діяльності є своєчасне розпізнання задумів злочинців, припинення та викриття фактів їх злочинної діяльності, і в цьому сенсі особи, які сприяють працівникам оперативних підрозділів органів внутрішніх справ (далі – ОВС), можуть надати неocenенну допомогу.

Гласне сприяння громадян оперативним підрозділам ВБ становить собою важливий як оперативно-розшуковий, так і соціально-психологічний феномен, сприяє швидкому запобіганню та повному розслідуванню злочинів у кінцевому підсумку, робить оперативно-розшукову діяльність (далі – ОРД) більш ефективною.

Таким чином, налагодження взаємодії з громадянами, які інформують оперативні

підрозділи ВБ про злочинні підготовчі дії або факти вчинення злочинів у сфері службової діяльності має бути одним із головних пріоритетів у подоланні злочинності в ОВС.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми

Дослідження практики співробітництва підрозділів ВБ і населення, узагальнення літературних джерел з цієї теми дозволяє констатувати, що склалася проблемна ситуація, коли у процесі становлення правової держави і громадянського суспільства зростає потреба в співробітництві органів правопорядку і населення для зміцнення громадської безпеки і забезпечення основних прав і свобод людини й громадянина, але слабкий рівень цієї співпраці через історичні та інші об'єктивні і суб'єктивні фактори не дозволяє задовольнити цю потребу.

Проблема використання допомоги громадян у галузі ОРД найбільш повно представлена в роботах таких науковців, як М. А. Грібов, В. М. Круглий, В. Ю. Малкін, О. В. Мельковський, Я. І. Слободян, В. Є. Тарасенко, Ю. Е. Черкасов, А. М. Ханькевич, О. М. Чистолінов та ін. Втім, слід зазначити, що здебільшого роботи згаданих авторів носять закритий характер і тематично спрямовані на використання негласної допомоги осіб, не враховуючи потреб у гласній допомозі громадян підрозділам ВБ у протидії злочинності у сфері службової діяльності.

Проблема взаємодії правоохоронних органів і населення достатньо змістовно представлена в роботах таких науковців у галузі соціології, соціальної психології та юриспруденції, як О. М. Бандурка, Л. Ш. Берекашвілі, А. С. Гречін, А. С. Греши, А. Є. Жалінський, А. П. Закалюк, В. Н. Іванов, Ю. В. Кідрук, А. П. Ключніченко, Л. М. Колодкін, А. П. Коренева, М. В. Костицький, Ю. Ф. Кравченко, Ю. А. Крісичков, А. Ф. Майдіков, В. П. Петков, В. Г. Поліщук, В. А. Ребрій, В. А. Щегорцов та ін. Проте системного дослідження основ гласного сприяння громадян оперативним підрозділам МВС ними також не здійснювалося.

Незважаючи на те, що системний підхід до проблеми дозволяє розглядати гласне сприяння населення органам внутрішніх справ як елемент правоохоронної діяльності, як систему й одночасно чинник її успішності, він є одним із найменш розроблених у вітчизняній науці і потребує поглибленого аналізу.

Мета статті – комплексно розглянути поняття, ознаки та особливості гласного сприяння громадян підрозділам внутрішньої безпеки МВС України у протидії злочинам у сфері службової діяльності, науково обґрунтувати необхідність використання цих можливостей підрозділами ВБ для протидії вказаній злочинності.

Виклад основного матеріалу

Загальновідомо, що підрозділами ОВС надаються численні адміністративні послуги – як фізичним, так і юридичним особам. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2011 р. № 1098 «Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби платних послуг» затверджено перелік у тому числі адміністративних послуг, що надаються вказаними центральними органами виконавчої влади [1].

До найбільш розповсюджених адміністративних послуг, що надаються підрозділами ОВС належать:

– сертифікація зброї, конструктивно схожих із нею виробів, набоїв, виробів пі-

ротехнічних побутового призначення та феєрверків з видачею сертифікатів.

– послуги, пов'язані з отриманням права на володіння та користування предметами, на які поширюється дозвільна система.

– видача посвідчення водія на право керування транспортними засобами: після закінчення навчального закладу та складення іспитів;

– повторне прийняття іспитів з Правил дорожнього руху та навичок керування транспортними засобами;

– повторне прийняття іспитів з навичок керування транспортними засобами після закінчення строку позбавлення права на керування транспортним засобом, що становить 12 і більше місяців;

– повторне прийняття іспитів з навичок керування транспортними засобами у разі відкриття іншої категорії (у т.ч. у разі відкриття нижчої категорії зі складанням іспиту);

– реєстрація, перереєстрація колісних транспортних засобів з видачею свідоцтва про реєстрацію або його дублікату та номерних знаків, зняття з обліку транспортного засобу з видачею облікової картки та номерних знаків для разових поїздок, проведення експертного дослідження транспортних засобів і супровідних документів з видачею експертного висновку тощо. І цей перелік не є вичерпним.

Практично в кожному пункті приведенного списку існують можливості для зловживань та корупційних ризиків у службовій діяльності посадових осіб ОВС, що мають пряме або опосередковане відношення до надання вказаних послуг.

На думку експертів, через менталітет українців і усталену практику хабарництва в нашій країні більшість громадян усе-таки схильна вирішувати проблему отримання адміністративних послуг в ОВС, використовуючи неформальні шляхи.

Таким чином, можна дійти до висновку, що необхідність гласного сприяння з населенням, задіяним і зацікавленим в отриманні адміністративних послуг від посадових осіб ОВС ґрунтується на: несумлінності посадових осіб; виникненні конфлікту інтересів; безконтрольності з боку керівни-

цтва окремого ОВС; наявності дискреційних повноважень тощо.

Гласне сприяння громадян оперативним підрозділам ВБ дає можливість отримати додаткову і більш широку інформацію про стан оперативної обстановки на конкретному об'єкті обслуговування; надає допомогу у вивченні обставин, що сприяли вчиненню злочинів у сфері службової діяльності; допомагає отримати відомості про злочинні зв'язки осіб, які мають відношення до даних видів злочинів; інформацію про підготовку або скоєння злочинів; про співучасників при вчиненні злочинів тощо.

Діяльність цивільних осіб, які надають гласне сприяння, дозволяє оперативним працівникам урізноманітнити тактичні прийоми і засоби, і виробити більш раціональні оперативно-розшукові заходи (далі – ОРЗ) для успішного документування й викриття злочинних осіб, відкриває можливість проводити ОРЗ одночасно в декількох напрямках і на багатьох об'єктах.

На необхідність використання гласних можливостей громадян у протидії службовій злочинності, вказує також і те, що особливості способів вчинення згаданих злочинів полягають у тому, що вони застосовуються не як одиничні дії, а частіше всього у вигляді продуманої системи злочинної діяльності, що здійснюється протягом тривалого періоду і у відношенні широкого кола цивільних осіб.

Сутність гласного сприяння громадян оперативним підрозділам ВБ полягає в тому, що громадянин, часто піддаючи себе або своїх близьких ризику, надає допомогу оперативним працівникам у попередженні, запобіганні та припиненні злочинів. Як правило, на це йдуть в основному ті громадяни, які відчувають довіру до органів правопорядку, що, у свою чергу, сприяє успішному проведенню ОРЗ і в цілому вдосконаленню ОРД.

Однак, у зв'язку з використанням певної термінології нашої статті, слід звернути увагу на те, що ряд науковців і практиків вважають рівноцінними за змістом поняття «сприяння» і «співпраця», у результаті чого

формулюються не зовсім правильні висновки та надаються некоректні пропозиції.

Звернувшись до тлумачного словника, можна з'ясувати, що «сприяння передбачає участь кого-небудь у чийось справах з метою надання допомоги в якій-небудь діяльності» [2, с. 732], що, стосовно до нашого дослідження, означає участь особи у протидії злочинності, з метою надання допомоги працівникам оперативних підрозділів ВБ у виконанні ними оперативно-розшукових завдань. Така участь може носити короткочасний і навіть разовий характер, і не бути пов'язана зі спільним виконанням особами певної роботи.

Термін «співпраця» також передбачає причетність окремих осіб до здійснення якоїсь діяльності, яка, однак, є «спільною справою» і виконується особами разом [2, с. 741].

Таким чином, терміни «сприяння» і «співпраця» близькі за суттю, але, разом з тим, неоднозначні за змістом. Перший з них є більш ємним, другий – його складовою частиною.

«Сприяння» містить у собі не тільки «співпрацю» осіб з органами, які здійснюють ОРД, а й інші форми залучення громадян до підготовки або проведення ОРЗ, а також інші способи їх використання у вирішенні оперативно-тактичних завдань. Кожна «співпраця» є різновидом «сприяння», але «сприяння» може чинитися і поза рамками «співпраці» (сприяння на анонімній основі, сприяння на основі встановлення довірливих відношень тощо).

Таким чином, законодавцю при розробці нормативної бази, що регулює проведення ОРД слід врахувати, що конфіденційна (негласна) «співпраця» завжди здійснюється на контрактній основі, «сприяння» ж, якщо воно не є «співпрацею», використовується без укладання контрактів (письмових трудових узгоджень тощо) з особами, що надають його.

Аналізуючи положення ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3], можна побачити, що питання можливості сприяння осіб оперативним підрозділам можуть бути поставлені не тільки при проведенні ОРЗ останніми.

Слід також зазначити, що залучення до сприяння громадян – це реалізація органами, які здійснюють ОРД, наданого їм ч. 2 ст. 11 закону про ОРД, права за бажанням осіб використовувати їх добровільну допомогу, у тому числі оформленою письмовою угодою (що не є обов'язковим елементом) з гарантуванням конфіденційності співробітництва. Додамо, що статтею регламентується укладання угоди про сприяння оперативним підрозділам в ОРД тільки з дієздатною особою. Проте, якщо виходити з положень п. 13 ст. 8 зазначеного вище Закону, само по собі таке залучення до числа ОРЗ не відноситься. Тим не менше, виключати його зі змісту ОРД не можна.

На наш погляд, гласне сприяння громадян підрозділам ВБ при протидії останніх злочинам у сфері службової діяльності не можна зводити лише до їх участі у підготовці чи проведенні ОРЗ. За своїм змістом саме сприяння ширше, тому що включає в себе не тільки названі дії, але також іншу допомогу, яку ці особи надають у вирішенні завдань ОРД.

Наприклад, особа, яка не співпрацює з підрозділом ВБ, дізнається про підготовку іншої цивільної особи незаконно передати і готовності посадової особи ОВС незаконно прийняти велику суму грошей за незаконне надання конкретної послуги в рамках виконання останнім службових обов'язків, тобто вчинити злочин у сфері службової діяльності. Дана інформація повідомляється оперативному працівникові ВБ, у результаті чого факт правопорушення задокументовано, а особи, до нього причетні, – викриті.

Слід вважати, що якщо ці відомості дійсно сприяли вирішенню завдань ОРД, поставлених перед оперативним підрозділом ВБ, то їх передачу, ґрунтуючись на загальному понятті «сприяння», слід розглядати як один з видів сприяння. При цьому, на наш погляд, не має значення, в силу яких обставин такі відомості стали громадянину відомі, спосіб і мотиви передачі підрозділам ВБ цієї інформації тощо.

Таким чином, вважаємо, що в Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» слід внести поправку щодо офіційного закріплення за громадянами

можливості на реалізацію свого права на надання ними сприяння оперативним підрозділам без їх участі у підготовці чи проведенні ОРЗ.

Наступним елементом, що має бути обов'язково врахований як важлива умова гласного сприяння оперативному підрозділу ВБ, є добровільна згода громадянина на це, причому вона не має бути досягнута шляхом використання незаконних засобів і методів. Добровільність згоди слід вважати як можливість прийняття рішення при наявності волі вибору, тобто прийняте рішення сприяти оперативному підрозділу ВБ повинно бути вираженням власної волі особистості, що означає здійснення дій особою усвідомлено, не через примушення, маючи можливість вибрати будь-який з варіантів власної поведінки.

Для визначення сутності сприяння оперативним підрозділам ВБ необхідно також проаналізувати положення закону про ОРД, а саме поняття і сутність ОРД на предмет відсутності суперечності в його використанні.

Згідно зі ст. 1 та ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» під цією діяльністю слід розуміти систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, завданням якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Таким чином, ОРД - це соціально-корисна діяльність уповноважених компетентних органів державної влади, яка спирається на законодавчі та правові норми, але не є повністю юридичною, бо по ряду позицій має специфічні об'єкти і містить фактичні відносини і дії.

Повноваження оперативних підрозділів обумовлені, перш за все, їх криміналь-

но-правовою компетенцією, тобто переліком злочинів, виявленням, попередженням та припиненням яких вони зобов'язані займатися, а також колом основних завдань, визначених правовими актами.

Так, досить специфічними є повноваження підрозділів ВБ, які забезпечують захист особового складу ОВС від злочинних посягань і, крім того, наділені правом проведення ОРЗ стосовно працівників ОВС, підозрюваних у протиправній діяльності.

Разом з тим при здійсненні ОРД зазначені вище підрозділи використовують не тільки негласне, але і гласне сприяння громадян (що випливає як з поняття ОРД, так і з наданих законодавцем оперативним підрозділам прав) для досягнень цілей і завдань ОРД, тим самим підкреслюючи винятковий характер такої допомоги.

Таким чином, гласне сприяння окремих осіб оперативним співробітникам ВБ при протидії злочинності у сфері службової діяльності може використовуватися тільки для вирішення конкретних завдань, а саме:

- виявлення, попередження і припинення злочинів, а так само виявлення та встановлення осіб, їх підготовлюють, скоюють чи вчинили;
- здійснення розшуку осіб, які переховуються від органів досудового слідства і суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, а так само розшуку безвісти зниклих осіб.

Узагальнення теоретичних підходів [4–6] та результатів особистих емпіричних досліджень дозволило нам виділити основні якості суб'єктів, які визначають позитивне сприйняття в процесі гласного сприяння громадян оперативним підрозділам ВБ:

- рівень освіти, загальної культури особистості чи групи, котрий дозволяє на основі власного або привласненого досвіду інтерпретувати поведінку людей, спираючись на аналіз їх особистісних особливостей;
- високий рівень самопізнання, який дозволяє відокремити свої професійні, вікові, етнічні й інші упередження, стереотипи й установки від реальних мотивів поведінки спостережуваного;

– високий інтелектуальний рівень, котрий дає змогу відійти від егоцентричної позиції в оцінці дій спостережуваного;

– високий рівень особистісної зрілості, завдяки чому стає можливим розв'язання своїх власних проблем і процесів інтерпретації поведінки іншої людини;

– великий репертуар поведінкових реакцій, який дозволяє обрати поведінку, відповідну даній ситуації спілкування.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновки, що гласне сприяння громадян підрозділам ВБ може бути охарактеризоване такими ознаками:

- є соціально значущим і необхідним;
- реалізується за допомогою використання конституційних прав і свобод;
- має нормативний правовий характер;
- спрямоване на вирішення мети і завдань ОРД;
- може бути надано не тільки окремими особами, а й об'єднаннями громадян (юридичними особами), наприклад, ЗМІ;
- перебувають під охороною держави, їх захист повинен носити обов'язковий і гарантований характер.

Таким чином, гласне сприяння громадян оперативним підрозділам ВБ – це добровільна, усвідомлена вольова поведінка особи (або групи осіб), заснована на законі про ОРД і здійснювана за допомогою відкритої постійної або разової допомоги, спрямованої на вирішення завдань ОРД.

Цілеспрямоване використання осіб з надання сприяння у протидії злочинам у сфері службової діяльності становить основний зміст діяльності працівників оперативних підрозділів ВБ. У цьому також виявляється один з напрямків специфіки діяльності оперативних підрозділів ВБ.

Література

1. Деякі питання надання підрозділами Міністерства внутрішніх справ та Державної міграційної служби платних послуг [Електронний ресурс] : перелік // Кабінет Міністрів України; Постанова, Порядок, Перелік від 26.10.2011 № 1098. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1098-2011-п>. – Назва з екрану.

2. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова: М. : Азъ ; изд. 2-е, испр. и доп. – М., 1995. – 928 с.

3. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України // Верховна Рада України; Закон від 18.02.1992 № 2135-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. – Назва з екрану.

4. Московець В. І. Взаємодія населення з міліцією: стан та шляхи удосконалення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук : спец. 22.00.03 «Соціальна структура, соціальні інститути та соціальні відносини» / В. І. Московець ; НУВС. – Х., 2001. – 20 с.

5. Новаков О.С. Основні методи профілактики злочинів працівників міліції у сфері службової діяльності // Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. Випуск 4. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – С.119–130.

6. Ханькевич А. Н. О некоторых особенностях организации работы оперативных сотрудников подразделений уголовного розыска с населением сельской местности / А. М. Ханькевич // Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності: Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. Спец. вип. № 1. – Луганськ: РВВ ЛАВС МВС України. – 2002. – с. 75–79.